
ROĐENJE EUROPE IZ DUHA KATOLICIZMA I HEREZA, CRKVENOSTI I VITEŠTVA

Ivan Pederin, Zadar

UDK: 930.85 : 24(4)“04714”

Pregledni članak

Primljeno 11/2000

Sažetak

Ovaj prilog je analiza srednjovjekovne kulture koja je počela onda kad je Karlo Veliki pozvao redovnika Alkuina da postane praeceptor na njegovom dvoru. Alkuin je tako postao upraviteljem dvora pa je vodio svečanosti, a temeljni elementi svečanosti bili su književnost, glazba i plastične umjetnosti koje nisu bile razdvojene. Ovaj prilog objašnjava antropološki ulogu svečanosti koja je igrala znatnu ulogu i u animističkom društvu. Kad se na dvoru pojavio praeceptor, dvor je postao kulturna ustanova, a kultura sredstvo politike i uprave. Bogoslovlje krivovjeraca bilo je počelo načela sujetovnosti na dvorovima, a čedna i produhovljena ljubav vitezova potječe od bogoslovlja krivovjeraca koji su tjelesnu ljubav odbacivali u svim oblicima, pa čak i u braku.

Drugi dio ovog priloga bavi se analizom djela sv. Ivana od Križa i svete Tereze Avilske, koji su pisali apstraktnim stilom, vrlo bliskim suvremenoj književnosti po strukturi, ali ne po bogoslovnom sadržaju. Konačno, ovaj prilog upozorava na autobiografiju koju je stvorio sv. Augustin sa svojim "Confessiones" i na vrlo veliki utjecaj koji je autobiografija izvršila na roman od XVIII. st.

Pojam pravovjerja, pravoslavlja, ορθοδοξια, uključuje i pojam krivovjerja, hereze, kojih je bilo otkad postoji pojam pravovjerja. Posljednja hereza zacijelo je komunizam, koji je imao pseudoreligioznih konotacija u pojmu odanosti zajednici, a te pseudoreligiozne konotacije osobito su uočljive u njegovim počecima 50-ih godina 19. stoljeća.¹ Nije sporno da su obje crkve, Katolička i Pravoslavna,

---

¹ Ivan Pederin, *Nacionalizam i proleterski internacionalizam kao temeljna suprotnost marksizma-lenjinizma*, Hrvatska obzorja, Split, II (1993), br. 1., str. 105-115; isti, *Austro-ugarska nagodba (1867.) kao nagodba austrijske policije sa zapadnom masonerijom*, Hrvatska obzorja, V (1997), br. 3, str. 627-648. Ovaj rad sadrži odjeljak o počecima radničkog pokreta u Europi 50-ih godina 19. st. No i masonerija ima pseudoreligiozni karakter.

snažno djelovale u oblikovanju kulture svojih naroda;² u ovom radu pokušat ćemo pronaći tragove srednjovjekovnih krivovjerja u europskoj književnosti i kulturi uopće.

GRANICE EUROPE I ZAPADA

Europa je ime mitske grčke djevojke koja je zajašila bika, a on ju je oteo. Poslije su se pojmovi Europe i Zapada uglavnom poklapali,³ ali su njezine granice pomične, pa ruski desni nacionalisti preporučuju savez Njemačke i Rusije oslanjajući se na takav savez u doba Katarine II. da bi Europa sezala do Tihog Oceana. Sjeverna i južna Amerika nisu Europa, a jesu li Zapad? Po čemu stari ruski grad Tomsk u Sibiru nije Europa i po čemu Osmanska Carevina, koja je stoljećima bila nazočna u europskoj vojnoj i diplomatskoj povijesti, nije Europa?

U recepciji Homerove *Ilijade* Danajci su Zapad, a Troja Istok, Herodot nije Egipat doživljavao kao Istok, a grčki putopis u kojem je nastala prva slika svijeta pošto je grčka Masalia podijelila s Kartagom svijet na interesne sfere, po kojima je Afrika bila kartaška interesna sfera, smatrala je Etiopiju, kako su Grci zvali Afriku, nečim drugim od svoje interesne sfere.⁴ Klasična starina ipak nije stvorila antagoniističku sliku svijeta podijeljenu jazom na Istok i Zapad.

Ni kršćanstvo nije zapadna, europska vjera jer je nastalo u Palestini, iz židovstva, pa se ni u Starom kao ni u Novom zavjetu neće naći ni traga podjeli svijeta na Istok i Zapad, a kasno Carstvo bilo je policentrično, njegova su upravna i duhovna središta bila Rim, Carigrad, Antiohija, intelektualno središte bila je Aleksandrija, a duhovno središte, koje je nadvisivalo sve, bilo je bez sumnje Jeruzalem, prema kojem su se kretali mnogobrojni hodočasnici.⁵ Tada su se javile klice podjele svijeta. U Antici su nastala prva dva svjetska jezika - grčki i latinski; grčki zbog ugleda njegove književnosti i filozofije, latinski

2 O ulozi Katoličke crkve u nastanku Hrvata kao povijesnog naroda vidi Ivan Pederin, *Vjera, nacija i država*, Crkva u svijetu, 34 (1999), br. 4, str. 471-482.

3 Ivan Pederin, *Pojam Europe u njemačkoj znanosti*, Pogledi, vol. 18 (1988), br. 1, str. 301-307.

4 Ivan Pederin, *I primordi della relazione di viaggio: la relazione egiziana, cartaginese e nell'Antico Testamento*, Aevum, Rassegna di scienze storiche, linguistiche e filologiche, Anno LXXII (gennaio-aprile 1998), str. 53-66.

5 Ivan Pederin, *Die Reisebeschreibung vom frühen Christentum bis zum Ausgang der Kreuzzüge*, Riječ, Časopis za filologiju, Rijeka, 3 (1997), sv. 2, str. 144-176.

zbog rimskih osvajanja.⁶ U Carstvu nije bilo moguće zamijetiti antagonizam ovih jezika. Rimski prefekti pišu imperatoru ponekad izvješća na grčkom, u Rimu živi Strabo i drugi pisci koji pišu na grčkom.⁷ No, grčki je postao jezikom prvih kršćana, i to ne samo na istoku Carstva već i u Rimu, grčki je ostavio neizbrisiv trag u katoličkom bogoslovlju i liturgiji. Grčki, a i latinski prvih kršćana postali su novim jezicima, jer to više nisu bili jezici otmjenih slojeva, nego jezici onih malih i poniznih kojima se obraćao Isus. Rimsko Carstvo podijelio je Dioklecijan, ali ništa ne znamo o antagonizmu dviju polovica Carstva. Antagonizam se javio kasnije, poslije propasti Zapadnog Carstva, kad su počela trvenja između pape i basileusa, koji se osjećao kao vlast nadređena papi. Pape se, pa čak i oni koji su bili grčkog jezika i potjecali s Istoka, nisu htjeli pokoravati caru u bogoslovnim pitanjima pa su se napokon vezali s Francima i tek onda možemo govoriti o razdiobi svijeta na Istok i Zapad i antagonizmu koji do danas nije utihnuo.

Kršćanstvo nije bilo politička vjera, pa je Isus na upit farizeja treba li caru plaćati porez, odgovorio da se caru daje carevo, a Bogu Božje (Mt 22, 15-22). Kad je Isus uhićen pa je Petar potegao mač da ga brani, Isus mu je naredio da vrati mač u korice. Apostol Petar je u svojoj prvoj poslanici (*Pars altera de officiis christianorum*) poručio slugama da budu podložni gospodarima, ženama da budu podložne muževima i svim kršćanima da budu podložni kralju. Time je kršćanstvo postalo prva vjera u kojoj glava državne zajednice nije svećenik. Glava animističke zajednice je osoba zadužena za odnos s onim svijetom, carevi Starog svijeta bili su Božji namjesnici na zemlji, Mojsije i Muhamed bili su istodobno svećenici, vojskovođe, upravitelji, političari i zakonodavci, rimski car bio je *pontifex maximus*, a takvim se smatrao i car tada već kršćanskog Bizanta, koji je pisao papi: βασιλεος και υεροσ ειμι - Car sam i svećenik. Papa je pružao sve veći otpor caru pa se napokon vezao s Francima.⁸ Taj savez možemo smatrati začetkom Europe, odnosno Zapada u kojem su se našli i Hrvati okupljeni oko ninske biskupije. Za razliku od Srba, koji su se kolebali između pape i cara, Hrvati su bili postojani u svojoj vezi s Francima i papom. Pravoslavna crkvena tradicija vjeruje da su Hrvati

---

⁶ Ivan Pederin, *Geschichte des Dolmetschens im Westen bis zur Aufklärung, Textcontext, Translation, Theorie - Didaktik - Praxis*, Vol.12 = NF 2 (1998), Heft 2, str. 79-106.

⁷ Ivan Pederin, *Die hellenistische Reisebeschreibung und die Reisebeschreibungen der Griechen im Römischen Weltreich*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti (27) 1998., Zadar, 1999., Vol. 37 (27), str. 2 7-90.

⁸ Ivo Goldstein, *Bizant na Jadranu*, Zagreb, 1992.

do kneza Branimira 879. bili pravoslavni, ali to uvjerenje još nisu potkrijepili dokumentima, a navodno pravoslavlje ne igra nikakve uloge u povijesnom pamćenju Hrvata.⁹ Ta tradicija vjerovatno počiva na uvjerenju pravoslavaca da je istočno pravoslavlje starije od zapadnoga, valjda zato što je prvi jezik kršćanstva bio grčki, a pravoslavno bogoslovlje doživjelo je svoj procvat u VIII./IX. st., dok je na Zapadu bogoslovlje doseglo svoj vrhunac u XII./XIII. st.

Sad se moramo okrenuti dobu propasti Zapadnog Carstva i seobe naroda. Rim je bio vojnička carevina i kad bi Rimljani osvojili neku zemlju, oni bi odveli nekoliko stotina tisuća ljudi u roblje i podijelili njihovu zemlju svojim veteranima.¹⁰ No Rimljani su k tome osnivali škole gramatike, koje su posjećivali sinovi mjesnih poglavica, kako to piše Tacit.¹¹ Gramatika je bila prva od sedam slobodnih vještina. Pod gramatikom se podrazumijevalo učenje latinskog i dispozicije po kojoj će se napisati neka isprava ili pjesma. Gramatika i dispozicija bili su ujedno ishodište za poetiku, koja je bila naputak za pisanje pjesama. Za tradicionalnu Europu nije postojala razlika između pisanja isprave i pjesme.¹² Prema tome, gramatičke škole bile su sredstvo romaniziranja, ali i način uvođenja nadmoćne kulture u novoosvojene zemlje na Zapadu, ne na Istoku.

Pa ipak, s vremenom je bilo sve manje Rimljana koji su željeli biti vojnici.¹³ Stoga je u rimskoj vojsci služilo sve više barbara, osobito Germana, a Rimsko je Carstvo napokon propalo. Germani su preplavili Europu - to su bili Franci, Goti, Langobardi itd., ali nisu stvorili pravih država. Germani su imali dobru vojnu organizaciju, a časnici su se zvali *kunec*, *herizog* itd. i to su bili vojni činovi. Ali oni nisu imali upravljača, već bi se udomili u nekoj zemlji i obvezali pučanstvo da im plaća danak. Te vojne družine počivale su na vjernosti njihovih članova družini, pa je ta vjernost (*triúve*) postala

⁹ Nikodim Milaš, *Pravoslavna Dalmacija*, Novi Sad, 1901; Nićifor Dučić, *Istorija srpske pravoslavne crkve od prvijeh desetina VII. v. do naših dana*, Beograd, 1891.

¹⁰ M. Rostvcev, *Istorija staroga sveta*, Grčka * Rim, Novi Sad, 1974., str. 322, 353-355, 365

¹¹ *La vita di Gn. Giulio Agricola di P. Ercole*, Firenze, 1898. Caput XXI.

¹² Vidi o uporabi jezika u tradicionalnoj Europi Ivan Pederin, *Diplomatički, kancelarijski i uredovni jezik*, Kolo, X (2000), br. 1., str. 5-12.

¹³ Od brojnih objašnjenja te pojave spomenut ćemo knjigu zadarskog arheologa Borisa Ilakovca, *Rimski akvedukti na području sjeverne Dalmacije*, Zagreb, 1982. Ilakovac smatra da su Rimljani upotrebljavali kod gradnje vodovoda olovne cijevi pa su slijedom toga Rimljani kasnog Carstva morali imati mnogo olova u krvi. Olovo je otrovno i to je mogao biti jedan od razloga zašto Rimljani više nisu htjeli ni mogli biti vojnici.

jedna od glavnih kreposti Zapada, o kojoj nećemo mnogo naći u Bibliji. Bio je to dakle prvi prilog germanstva Zapadu. Germani su se potom obratili na arijanstvo ili katolicizam. No arijanski Goti nestali su i jedva da su ostavili traga u duhovnom životu Europe, a prijevod Biblije arijanskog biskupa Ufille igrao je ulogu jedino u suvremenoj povijesnoj gramatici. Međutim, Franci koji su se obratili na katolicizam, osnovali su državu koja i danas igra znatnu ulogu u povijesnoj svijesti Europljana. Europsko rano srednjovjekovlje je arijansko i katoličko. Arije nije priznavao Trojstva pa je na taj način narušio odnos Boga, čovjeka i svijeta. Slično i Nestorije, za kojeg je Isus bio samo čovjek, a Djevica nije bila Bogorodica (θεοτοκος), nego majka čovjeka (ανθρωποτοκος).

VITEŠKA SVJETLOST?

Crkva je prekrila Europu benediktinskim samostanima, a ovi su, osobito cisterciti, djelovali pored ostalog kao agronomski instituti, što je bilo osobito važno u Njemačkoj jer Germani, kako se čita u Tacitovoj *Germania*, još nisu bili poljodjelci u punom smislu riječi. U samostanima su djelovali skriptoriji, a u njima su nastali *loca credibilia*, a to će reći da su oni čuvali razne isprave o imovinskim posjedima i sl., pa su ta *loca credibilia* igrala ulogu sličnu današnjemu zemljišniku i katastru. To je bio početak stvaranja jednoga političkog poretka, koji je slijedio iz proglašenja kršćanstva političkom religijom. U samostanima su se prepisivali klasični rukopisi, koji su time postali duhovnim naslijeđem Zapada. U njemačkim samostanima tako su zabilježeni *Merseburški čini* (*Merseburger Zauberspüche*), interlinearne verzije prijevoda misnih tekstova. Benediktinci su pisali kronike, životopise svetaca i znatnih redovnika, autobiografije i na taj način su stvorili povijesnu svijest Europe i više od toga - Augustinova javna ispovijed *Confessiones* postala je književno oblikovanje *unutarnjeg čovjeka* kojeg je otkrio apostol Pavao, dakle osobni i individualni čovjek sa svojom slobodnom voljom, koji je odgovoran izravno Bogu. Antika nije stvorila pojam individualnosti i individualne savjesti u čovjeka.

K tome se u samostanima tumačila Biblija i tako je nastala - egzegeza. Poslije Bede Venerabilisa, crkvenog oca i egzegeta, Crkva je zauzela stajalište da je Biblija istumačena pa je zabranila daljnja tumačenja. Sad se znalo što je to Crkva, ona je bila Sveto pismo - *auctoritas Scripturae*, hijerarhija koja nije poznavala političkih državnih granica, egzegeza i svakako sveci. S obzirom na to da je sada zabranjeno daljnje tumačenje Biblije, razvilo se u Europi

uvjerenje da i djela Vergilija, Horacija i drugih sadrže Božju objavu koju valja znati naći u tekstu i objasniti je. To je značilo da misli poganske književnosti valja nastaviti da bi se otkrilo Božju objavu. To je bilo ishodište zapadne književnosti i početak karolinške renesanse, čija je glava bio Alkuin.¹⁴ Tu valja spomenuti i liturgiju, koja integrira vrijeme i tako je misa jedne nedjelje uvod u misu sljedeće nedjelje.¹⁵

Sada moramo objasniti što je to Dvor. *Cohorta* je bila jedinica rimskih vojnika, poslije tjelesna straža imperatora. Odatle francuska riječ *cour*, talijanski i španjolski *corte*. U početku je kod Germana to bio vojni stožer kojem je na čelu bio *kunec*, ili *herizog*. Poslije je dvor postao kulturna ustanova kojoj je na čelu bio *praeceptor*, njemački *Hofmeister*, obrazovan u sedam slobodnih vještina.¹⁶ *Hofmeisteru* odgovara *lector* u samostanima, natpop u kaptolima. *Lector* je bio predstojnik skriptorija, koji se k tome brinuo i o obrazovaju redovnika. U komunama je djelovao *praeceptor* koji se zvao *rector scholarum*. *Praeceptor* je upravljao dvorom i vodio svečanosti koje su igrale veliku ulogu u životu srednjovjekovnog čovjeka, jer taj obično nije znao čitati pa je trebao svečanost da zapamti ono što je trebalo, što se moralo i sl. U srednjem vijeku novac je bio rijetkost u Europi pa je većina dvorskih službi bila počasna. *Mariscalc* je bio konjušar - vrlo važna funkcija, jer bez konjaništva nije bilo rata, drugi dostojanstvenik brinuo se o podrumu i vinu, kapelnik o glazbi. Ako je knez putovao, točno se znalo gdje će odsjesti, tko će ga ugostiti i tko će se pobrinuti za sijeno za njegove konje. Dužnosti vazala da ukonači kralja i njegove dostojanstvenike zvala se *pastus*, *commestio*, *lectus*, *panna*, *culcitiae*, hrana za konje zvala se *foderum*, *foderaticum*.¹⁷ Sve te dužnosti izvršile bi se uz neku svečanu gestu, srednji vijek bio je uopće doba svečanih gesta, točno određenih ceremonijala vrlo stabilnog društva u kojem se ništa nije plaćalo i sve je bila čast i vazalna vjernost, bez čega se nije moglo, ako većina ljudi nije znala čitati, a nije još bilo ni plaćenog profesionalnog činovništva. Međutim, u svečanostima ključnu su ulogu igrale književnost, slikarstvo i glazba, a svečanosti je vodio *praeceptor* Karla Velikoga Alkuin. Karlo

¹⁴ Hans H. Glunz, *Die Literaturästhetik des europäischen Mittelalters*, Frankfurt am Main, ²1963., str. 22s.

¹⁵ Mircea Eliade, *Traité d'histoire des religions*, Paris, 1970. Chapitre XI, Par. 148, str. 328.

¹⁶ Ludwig Fertig, *Die Hofmeister. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrerstandes und der bürgerlichen Intelligenz*, Stuttgart, 1979. (*Hofmeister* je njemačka riječ za *praeceptora*, koja se danas više ne razumije u Njemačkoj).

¹⁷ Enrico Besta, *Storia del diritto italiano*, Diritto pubblico, II., Milano, 1949., str. 71-75.

je bio glava države, Božji pomazanik i vojnik, ali on nije umio čitati. Za nas je danas važno da svjetovnost i crkvenost onda još nisu bili odvojeni. Odvajanje je počelo u doba križarskih ratova i dovršeno je poslije tih ratova. Tako su Katolička, a i Pravoslavna crkva postale izdvojen svijet za sebe; obje crkve imaju hijerarhiju izdvojenu iz državne vlasti. No ta odvojenost dublja je na Zapadu negoli na Istoku, jer je papa imao sjedište u Rimu, a Karlo u Aachenu. Tijekom križarskih ratova odvojenost se još produbila jer je u tim ratovima nastala svjetovna viteška kultura. Početak te kulture su spielmannski epovi, u kojima se pojavilo mnogo elemenata poganske bajke. Čovjek bi postao vitezom tako da bi ga knez ili kralj svečanim obredom proglasio vitezom. Taj obred odgovara obredu inicijacije koja je poznata u animističkom društvu, a i u kršćanskom, gdje inicijaciji odgovara sakrament krizme. Vitez je morao znati dobro rukovati oružjem i biti vješt jahanju i drugim športskim vještinama. No on je morao znati i pjevati, morao je pisati stihove. Njegove vrline bile su *triuve* (vjernost), *zuht* (stega) i *minne* (ljubav), jer vitez je morao biti zaljubljen. On je morao biti i dobar lovac. Gottfried von Straßburg opisuje svojega junaka Tristana kako je s mnogo umijeća razrezao ubijenog jelena. Vitez je morao biti načitan i poznavati djela koja su iz antike prenijeli benediktinci. Dvor je bio mjesto gdje je mogao naći takve rukopise. Wolfram von Eschenbach naveo je literaturu iz koje je doznao o Gralu. Osim toga, vitez je morao poznavati svijet i putovati:

*swer schildes ambet üeben will,
der muoz durchstrichen lande vil.*¹⁸

Kralj Artus i Gral bili su čvrste točke viteških vrlina. Ljubav (*minne*) je u Wolframovu Parzivalu odricanje od tjelesne ljubavi iz koje nastaje većina vrlina, to je težište osobnosti, posve apstraktni pojam, kakav se može pojaviti samo u razvijenim kulturama. Ljubav je učinila Tristana i Isoldu višim ljudima koji žive u drugom, višem i apstraktnom svijetu:

*ein ander werlt die meine ich,
die samt in eine herzen treit.*¹⁹

Viteštvo je red s gordošću koja slijedi iz Božjeg umijeća, pa kralj Artus odgovara mladiću kojega proglašava vitezom:

*juncherre, kommt in den hûs
der bringest nich an ritters namn,*

¹⁸ Parzival, *Studienausgabe*, De Gruyter, Berlin, 1965., III., str. 56.

¹⁹ Gottfried von Straßburg, *Tristan und Isolde*, hrsg. von Friedrich Ranke, Text, Weidmann, Dublin-Zürich, ¹³1968., stih 57-58.

daz irs nich nimmer durfet schamn

(...)

Viteštvo je dakle ponos i susjedstvo s Bogom.

Ovdje moramo nešto reći i o dvorskoj svečanosti. Svečanost je počinjala sa svetom misom, a u Crkvi, odnosno po liturgijskom kalendaru svaki je dan svečanost posvećena nekom svecu. Sveci imaju svoju hijerarhiju, oni su apostoli, mučenici, crkveni oci, doktori itd. Veća svečanost počinjala je pjevanom gregorijanskom svetom misom, kojoj su slijedili turnir vitezova, športska natjecanja i ples seljaka uz sajam, možda i lov, te navečer recitiranje i pjevanje književnih djela i ples. Sve to vodio je *praeceptor*.

No ako su vitezovi bili red, valja se pitati jesu li oni bili red priznat od Crkve, a valja upozoriti da su baš u to doba nastajali novi redovi, kao franjevci i dominikanci. Ti redovi razvili su svoj vlastiti stil u graditeljstvu, svoj vlastiti mentalitet i kulturu. No, takvi redovi poznati su i u animističkom društvu, oni imaju svoje svečanosti, tajne kultove, kakvi se susreću i kod vitezova, npr. kod Wolframa kult Grala, a sveti Gral je, jasno, neki krivovjerni kult. Redovi uvode štovanje stranih božanstava, ne poštuju plemenske granice, postaju zatvorenim društvom, održavaju svoje svečanosti s posebnim ceremonijalima i prisegama.²⁰ Viteštvo se malo razlikuje od ovih redova, a Denis de Rougemont je u svom često izdavanom i prevedenom djelu *Amour a l'Occident* (Ljubav na Zapadu) upozorio na dodirne točke viteške ljubavi i krivovjerja katara i albigenza na jugu Francuske. U dvorskoj kulturi nastalo je štovanje žene kao temeljna značajka europske uljudbe, koja se ne pojavljuje ni u jednoj drugoj kulturi.²¹ Ovdje možemo govoriti o prinosu krivovjeraca europskoj kulturi, koji se ostvario u doba kad su prosjački redovi postali oružjem Crkve protiv krivovjerja.

Sad ćemo reći nešto više nego de Rougemont o odnosima viteštva i krivovjerja. Temelj srednjovjekovnih gnostičkih učenja je dualizam dobra i zla, gnostici ne priznaju ljudsku prirodu Isusovu, naklonjeni su askezi i bičevanju samih sebe sve u namjeri da pobijede meso kao djelo zla i đavla. Albigenzi, katari i valdenzi također nisu priznavali ljudsku prirodu Isusovu i moć krštenja kao duhovne obnove, loše su ocjenjivali Gospodina Staroga zavjeta, odbacivali su brak i smatrali svaki oblik spolnog općenja grijehom. Dijelili su se u mnogo sekta, smatrali su da je sav materijalni svijet

²⁰ G. v. d. Leeuw, Op. cit. Par. 34,5, str. 252-253.

²¹ Tacit je u VII. i VIII. glavi svoje *Germanije* pisao o uglednom položaju žene u Germana.

djelo đavla. Kad je papa Inocent III. poveo križarski rat protiv albigenza, provansalski pjesnici bili su na strani albigenza.²² Dualistička učenja prodrli su sa Zapada i iz Carigrada u Hrvatsku i Bosnu.²³ Poklisar francuskog kralja mongolskom kanu Wilhelm von Rubruk, koji je na put krenuo 1253., izvijestio je o srednjoazijskim nestorijancima: oni su bili krivovjerci, vjerovali su u seobu duša, smatrali da nema samo jednog Boga, nego više nižih bogova, isto kao što u svakoj zemlji ima po jedan knez i više njegovih pomoćnika. Smatrali su da Bog nije svemoguć, jer kad bi bio svemoguć, on ne bi dopustio grijeh na svijetu. Najviši Bog po mišljenju nestorijanaca nije bio svemoguć.²⁴

Viteštvo odgovara albigenzskom redu *perfecti*, koji su živjeli u celibatu pa je njihova ljubav prema ženi posve produhovljena. Ta čedna i produhovljena ljubav prema ženi postala je temeljem europskog mentaliteta, a viteštvo značajkom višeg čovjeka u Europi. Viteštvo je stvorilo svoju etiku, kodeks časti, obrazovanje, a viteška čast nije isto što i kršćanska čudorednost. Pojam časti i obrazovanja je u slučaju viteštva oznaka izabranog sloja koji ipak nije klasa. Klasa je po Marxu skupina ljudi koje ujedinjuje njihov način proizvodnje i razlikuje ih od ostalih ljudi. Vitezovi se razlikuju od ostalih ljudi po svom kodeksu časti, obrazovanju, čednoj ljubavi, *triuwe* ili *trive* (vjernost), *zuht* (stega), *minne* (ljubav). Viteštvo je odgojio viteški dvorski roman, ono je nastalo i razvilo se na dvoru, a taj roman ugasio se tek s Christophom Martinom Wielandom u XVIII. st. Cervantesov *Don Quijote* parodija je viteškog romana. *Don Quijote* bio je za XVII. st. komički roman, satira iracionalizma za XVIII. st., inkongrencija pjesništva i stvarnosti za romantičare, istraživanje ljudske duše za realizam, dok je za sadašnjost *Don Quijote* roman o modernom ekscentriku.²⁵ Polazište za sve to je pojam viteza. Nietzsche je bio glas vapijućeg umjetnika u pustinji protiv razaranja viteškog čovjeka u suvremenoj uljudbi.

Ako govorimo o pitanju čedne ljubavi, valja reći da je nema u Starom zavjetu, nema je u islamu, jedva da je ima u antici i u

²² Marcelino Menéndez Pelayo, *Historia de los heterodoxos españoles*, Madrid, 1963., vol. I. str. 119, 448, 450.

²³ Franjo Šanjek, *Les chrétiens bosniaques et le mouvement cathare, XII-XVe siècles*, Bruxelles-Paris-Louvain, 1986., str. 40s.

²⁴ Der Bericht des Franziskaners Wilhelm von Rubruk über seine Reise in das Innere Asiens in den Jahren 1253/1255, erste vollständige Übersetzung aus dem Lateinischen herausgegeben und bearbeitet von Hermann Herbst, Leipzig, 1925. Historische Einleitung, str. 135-136.

²⁵ Carlos Buosoño, *Teoría de la expresión poética II.*, Madrid, ⁵1970., str. 273.

animističkim društvima. I u Novom zavjetu celibat se jedva spominje u apostolskim poslanicama.²⁶ No gnoza nije ostala bez utjecaja na kršćanstvo. Crkveni otac sv. Augustin bio je u početku gnostik, a celibat je naglašen u obje crkve, više u zapadnoj. No, svećenički celibat nije isto što i celibat vitezova, sve ako oni i jesu red. Vitezovi su za razliku od svećenika zaljubljeni, tek što je njihova ljubav čedna i produhovljena. Taj pojam svjetovne čednosti odredio je mentalitet Europljanina i postao polazištem njegovih neuroza o kojima su pisali Sigmund Freud, Herbert Marcuse i drugi.

Pojam čednosti postavlja se u tumačenju istočnog grijeha. Adam i Eva kušali su zabranjeno voće da bi bili ravnj Gospodinu. Gospodin ih je kaznio tako što su postali smrtni, no ako su postali smrtni, dobili su spolni nagon. Iza toga slijedi uređenje spolnog života u Mojsijevu zakoniku, koji spolnost ograničava na brak. Brak je u animističkom društvu jedva poznat ili posve nepoznat. Ako je poznat, razvodiv je. O bogoslovlju nestorijanaca doznajemo od spomenutog Wilhelma von Rubruka, koji je putovao u Karakorum mongolskom kanu da ga obrati na kršćanstvo i da u njemu dobije saveznika križara za borbu protiv islama. Prema učenju nestorijanaca, Adama je stvorio đavo iz grude zemlje, ali mu je Gospodin udahnuo dušu. Prema učenju nestorijanaca grijeh istočni bio je spolno općenje Adama i Eve. Ovdje moramo istaknuti da je zmija simbol plodnosti.²⁷ Bog nije svemoguć, već je jednak đavlu, s kojim vodi borbu što nikad ne prestaje. Iz toga slijedi uvjerenje da je čitav vidljivi svijet djelo đavla pa se moramo posve odreći svakog oblika spolnog općenja sa ženom, ako želimo zadobiti Kraljevstvo Nebesko. Iz toga slijedi čedna ljubav vitezova. Čedna ljubav znači potpuno odricanje od tjelesne ljubavi, ali je moguć i spolni odnos iz kojeg neće nastati dijete, što je grijeh, ali manji grijeh. Najteži grijeh je brak s djecom, pa tako čitamo u *Carmina burana*:

*Amoris solamine
Virginis cum virgine
Aro sine semine
Pecco sine crimine.*²⁸

²⁶ Sectio II^a Pauli Captivitas Caesaræe et Romæ, A. Paulus Jerosolimis comprehenditur, XXI, 25-26.

²⁷ M. Eliade, Op.cit. *La lune et la mystique lunaire*, str. 51 ; *La lune et la fertilité*, 52 ; *La lune, la femme et le serpent*, str. 147, 149.

²⁸ *Vagantendichtung*, Lateinisch / Deutsch, hrsg. und übersetzt von Karl Langorsch, Frankfurt / Main, 1963. 8, Carmen buranum Nr. 88, str.26.

To je prinos krivovjerja duhovnom ustroju Europljanina, a posebno europskoj svjetovnosti, koji se ne javlja ni u jednoj drugoj uljudbi. Viteštvo je odredilo mentalitet Europljanina. Časnik XIX. st., kojeg je netko uvrijedio izgubio bi čin, osim ako bi protivnika izazvao na dvoboj. Ako bi ga u dvoboju ubio, bio bi osuđen, a onda pomilovan od kralja ili cara. U tom časniku i dalje je živio mentalitet viteza i njegov pojam časti. I u junaku trivijalnog romana s Divljeg zapada ili u junaku kriminalističkog romana koji pobjeđuje opake i privodi ih zasluženoj kazni živi mentalitet viteza.

Viteški roman blizak je spielmannskim epovima po tome što i on ima živ odnos prema animizmu kojem nema ni traga u crkvenoj didaktičkoj knjižvnosti toga doba. U viteškim romanima javljaju se patuljci i divovi, vitezovi pobjeđuju zmajeve. Sve to spada u svijet animizma i animističke bajke. Wolfram opisuje vodu kao element koji pere Adamov grijeh, ali ujedno oplođuje biljke i čitav svijet:

*wert in diz wazzer heidenschaft
mit der Trinitâte kraft
ime wazzer er die toufe gienc,
von dem Adâm antlütze empfienc
von wazzer boume sint gesaft.
wazzer frührt al die geschaft,
der man für créatiure giht
mit dem wazzer man gesiht.
wazzer gît maneger sêle schîn,
daz die engl niht liehter dorften sîn.²⁹*

Wolfram je svjestan sakramentalnog značenja vode u kršćanstvu, ali misli i u okvirima animističkih shvaćanja o vodi koja je element oplođivanja i života.³⁰

Viteška epika istodobna je sa skolastikom, koja je Aristotelovu misao ugradila u kršćansku teologiju, ali i s rascvatom hereza, katara, albigenza i drugih, protiv kojih je papa Inocent III. poslao križare. Duhovno oružje Crkve protiv krivovjerja bili su prosjački redovi, osobito dominikanci, koji su propovijedali, i to gradskom pučanstvu, jer gradovi dobivaju na značenju osobito na Sredozemlju, pa na obalama Rajne i Dunava, po kojima se odvijala trgovina. Grade se stolne crkve, što traži materijalne žrtve od pučanstva, ali stvara se i infrastruktura, kamenolomi, vapnare, brodogradilišta za brodove koji će prevoziti građevinski materijal, nalaze se graditelji, slikari, staklari. Mistički vjerski zanos odgovara odricanju da bi se stolne

²⁹ Wolfram, *Parzival*, str. 372.

³⁰ M. Eliade, *Op. cit.*, str. 165-187.

crkve sagradile.³¹ Kad su se crkve sagradile odricanje prestaje, ali infrastruktura ostaje, počinje blagostanje, a s porastom blagostanja opada vjera, spolna ćudorednost, sve je više prilježnica i izvanbračne djece, grade se ubožnice za nahoćad.³² Prema Mojsijevu zakoniku ćovjek koji je obljubio neku djevojku mora je oženiti, ako ne, mora je otpustiti s mirazom, jer samo brak s mirazom smatrao se pravim brakom.³³ To je u srednjem vijeku znaćilo da je svatko mogao imati prilježnicu ako je imao novca da je otpusti s mirazom poslije šest godina, u skladu s Mojsijevim zakonikom, a novca su imali trgovci, plemići i - svjetovni svećenici, protiv kojih već u drugoj polovici XV. st. ustaju redovnici vatrenim osudama u propovijedima. Sukob Girolama Savonarole i Aleksandra VI. tu je osobito rječit, no kod nas, na Rabu, redovnici prije Savonarole napadaju biskupa Skafu jer je imao prilježnicu Jelu i s njom kćer.³⁴ To je dokinuo Tridentiski sabor, s kojim je započela katolićka reformacija i obnova. Godine 1437. car Žigmund imenuje biskupa Ivana Dominisa palatinskim grofom s pravom da imenuje bilježnike i da izvanbraćnu djecu proglašava zakonitom i stavlja pod oćinsku vlast.³⁵ Jedno i drugo bilo je od velikog znaćenja pa smo s bilježnicima dobili ćetvrti stalež, a to je sloj ućenih pućana i vlastelina, bez kojih teško da bismo razvili hrvatsku književnost. Vlastelini su na taj naćin osigurali sebi nasljednike. Vlastelin koji od žene nije imao djece ili je imao samo kćeri, oćišao bi palatinskom grofu te bi ispravom *legitimatío filii* jednog od njegovih *filiorum naturalium* proglasio zakonitim nasljednikom. Tako su se vlasteliniski rodovi održali stoljećima, a kad je u XIX. st. doneseno suvremeno zakonodavstvo o braku, većina ih je izumrla. Isto je vrijedilo i za svećenike koji bi ozakonili svoju djecu s prilježnicama, pa bi onda ona mogla naslijediti njihovu imovinu

31 Ivan Pederin, *Šibensko društvo u drugoj polovici XV. stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 37 (1995), str. 249-293.

32 Roman Jelić, *Zadarsko nahodište*, Radovi HAZU u Zadru, sv. X (1963).

33 Crkveni brak se u Europi ućvrstio tek u XII. st., ali ne potpuno, i tek je Tridentinum utvrdio crkveni brak. No, crkva je npr. u Njemaćkoj, smatrala samo *Muntehe* zakonitim brakom, a ne *Friedelehe*, a to je bio brak bez miraza, koji se mogao i razvesti, a mogao je postojati naporedo s *Muntehe*. Edith Ennen, *Le donne nel Medioevo*, Roma-Bari, 1987., str. 54, 56.

34 I. Pederin, *Rab u osvít humanizma i renesanse*, Zagreb, 1989., str. 17 s.

35 I. Pederin, *Fond rapskih knezova i bilježnika*, Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, 25 (1982), str. 9-43; Miroslav Granić, *Privilegij cara Sigismunda rapskoj obitelji Dominis iz godine 1437.*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio društvenih znanosti, sv. 20 (1980), str. 20.

umjesto da je naslijedi kaptol.³⁶ Ove opačine tražile su pokoru, a pokora je svečanost žrtve i znači da pokornik daje Gospodinu dio sebe, kod animista se na npr. žrtvuje rob ili neka životinja. Azteci su žrtvovali ljude iz podčinjenih im plemena.³⁷ Isus je žrtvovao sama sebe, prema načelu da ne valja gledati trun u tuđem oku, a ne vidjeti gredu u vlastitomu. To je bila polemika s animizmom i ukinuće ljudske žrtve koju poznaju sva animistička društva. Redovnici su ustali protiv ovih opačina svjetovnog svećenstva žarkim propovijedima, a njihove crkve postale su prava žarišta mistične pobožnosti. Gotička crkva sva je stremljenje u mističnu polumračnu visinu. Vjernici su slušali propovijed s propovjedaonice visoko iza svojih leđa. Književnost, bogoslovlje i likovna umjetnost sad su djelovale zajedno, rame uz rame.

MISTIČNA POBOŽNOST

Polazište mističnog bogoslovlja je ekstaza duše, koja vjeruje i ljubi Gospodina, ali njegovu prirodu ne shvaća jasno.³⁸ Sveti Ivan od Križa napisao je *Duhovnu pjesmu (El cántico espiritual)*. Rodio se 1542. u malom selu Ontiveros pokraj Salamanke u Španjolskoj. U djetinjstvu se bavio milosrdnim radom s bolesnicima. Onda je studirao bogoslovlje u Salamanki; zaređio se za svećenika 1567. Namjeravao je stupiti u red karmelićana, ali ga je sveta Tereza Avilska savjetovala da slijedi nju, pa je stupio u red bosonogih redovnika 1568. Umro je 1591., proglašen je svetim 1674.³⁹ Bio je plodan pisac, a među njegovim djelima ističe se *Duhovna pjesma*, zbog svojeg apstraktnog i tamnog stila koji ne može a da ne podsjeti na suvremenu liriku, osobito zbog svoje raskošne bujnosti bliske renesansnoj *talijanizantnoj* španjolskoj lirici njegova suvremenika Garcilasa de la Vege. Njegovi stihovi erotski su, a u tom se on oslanja na *Pjesmu nad pjesmama*. Sv. Ivan od Križa sam je napisao komentar svojoj *Duhovnoj pjesmi* i u tom kontekstu često se pozivao na *Pjesmu nad pjesmama*. Tu je sv. Ivan od Križa slijedio staru tradiciju egzegeze, dakle tumačenja Biblije koja nije samo kršćanska

36 I. Pederin, *Uprava, crkva, politika i kultura na Rabu u XVI. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 36 (1994), str. 125-180.

37 G. v. d. Leeuw, *Op.cit.* Par. 50, str. 341-352; Ivan Pederin, *Putopis konkvistadora, engleske špijunaže i njihov odnos prema političkom animizmu*, Crkva u svijetu, 33 (1998), br. 4., str. 389-407.

38 San Juan de la Cruz, *El cántico espiritual*, Paris, s. a. Prólogo, str. 16.

39 Ibid. A. Alvarez de la Villa, *San Juan de la Cruz*.

jer su Talmud i Mišna također tumačenja Biblije, a muslimani imaju svoje tumačenje Kur'ana časnog. U tim tumačenjima nalazi se stvarna razlika među monoteističkim religijama iz naslijeđa Abrahamova. Crkveni otac sv. Augustin tumačio je Bibliju uz pomoć umjetnosti. Poslije se i antičkoj književnosti pristupilo slično kao Bibliji, a to će reći da se tumačila simbolika pa je Alcuin u spisu *De dialectica* pisao da se u svakoj riječi krije neko značenje, vidljivo ili nevidljivo, bitno ili slučajno. Prema Hrabanusu, riječ ima svoje povijesno i čulno značenje, a potom mističko ili duhovno (*sensus historicus seu carnalis i sensus mysticus seu spiritualis*). Prema propovjedniku Hugu od Sv. Viktora postoji *expositio historica*, a to će reći da riječi imaju svoje neposredno značenje, pa *expositio alegorica*, a to će reći da postoji srodstvo riječi s višim pojmovima.⁴⁰ Čitanjem Biblije uz pouku egzegetskog aparata dolazi se do ljepote alegorije. Sveti Ivan od Križa postupao je na sličan način pa je svoju duhovnu pjesmu napisao kao dijalog zaručnika i zaručnice i tu čitamo:

34. *La blanca palomica*
Al arca con el ramo se ha tornado,
Y ya la tortolica
Al socio deseado
*En las riberas verdes ha hallado.*⁴¹
 (Bijela golubica
 Vratila se na arku s grančicom
 i odmah se grlica
 Željena drugarica
 Našla na zelenim obalama,*)

Prvi dojam koji ostavljaju ovi stihovi jest dojam derealizacije, i to posve u smislu suvremenog pjesništva. Slika je deformirana na gotovo diktatorski način, koji je u suvremenoj lirici temeljen na suprotstavljanju prirodnim znanostima. Slično je postupao i Charles Baudelaire, samo što je on u pjesmu uveo sotonizam.⁴² Razbijen odnos između pisca, čitatelja i pjesme, pjesnik traži neokaljani odnos prema jeziku slično suvremenoj lirici.⁴³ Carlos Buosoño uočio je

⁴⁰ Hans H. Glunz, *Die Literaturästhetik des europäischen Mittelalters*, Frankfurt am Main, 1963., str. 13, 16, 113, 116, 124, 169, 171.

⁴¹ San Juan de la Cruz, *Op. cit.*, str. 23.

* Prijevod pisca.

⁴² Hugo Friedrich, *Die Struktur der modernen Lyrik. Von der Mitte des neunzehnten bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*, Rowohlt, str. 48-49, 55-57.

⁴³ Helmut Motekat, *Experiment und Tradition. Vom Wesen der Dichtung im 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main - Bonn, 1962., str. 51.

metaforičnost ove poezije bliske suvremenoj poeziji da bi onda napisao čitavo poglavlje pod naslovom *San Juan de la Cruz, poeta del siglo XX* (Sv. Ivan od Križa pjesnik XX. st.),⁴⁴ u kojem je istaknuo iracionalnost njegova pjesništva, udaljenost od pripovjedačkog mita i petrarkizma, udaljenost od njegovog XVI. st. i bliskost suvremenom pjesništvu. Buosoño je analizirao njegove stihove usko kao književno djelo i nigdje nije spominjao njihovo značenje u mističnom bogoslovlju. Mi mu se u tome samo donekle pridružujemo, jer to znači izoliranje književnog djela, a bogoslovlje je znanost koja je više od ijedne znanosti djelovala i još uvijek djeluje na sva područja ljudskog života. Mi pišemo ovaj rad tako da istaknemo utjecaj bogoslovlja na književnost i samo u tom smislu ne zalazimo u bogoslovni sadržaj njegovih stihova.

Za razliku od filozofije, književnost ne slijedi tijek uma, ali riječi imaju designativno značenje, kojim vlada um, pa svaka riječ ili rečenica ima racionalni nacrt, ali intelektualnost nije pjesnička i treba intuiciju da je preoblikuje. Intelektualnost je potrebna kao neizravno sredstvo i simbol za objektiviranje. Prema Amadu Alonsu u riječi se nalazi značenje i izraz. Riječ *sunce* ili *izlazi sunce* ne odnosi se samo na stvarnost kretanja planeta Zemlje, nego znači ili može značiti zadovoljenje nestrpljivog očekivanja, ekspoziciju zadovoljstva i dr.⁴⁵ Sveti Ivan od Križa u svom tumačenju piše da bjelina golubice znači Božju Milost, riječ *golubica* slično kao i u *Pjesmi nad pjesmama*, znači mudrost i poniznost, jasne oči pune ljubavi u golubice znače da zaručnik, a to je Krist, zna da ona tim očima gleda Gospodina. Zaručnik uspoređuje golubicu s Noinom arkom, jer Noa je poslao golubicu i ona mu se i vratila s maslinovom grančicom u kljunu, koja je značila Božju ljubav. Opći potop, voda, znak je za grijeh, golubica je k tome znak duše (*la palomica del alma*). Nadalje, sv. Ivan od Križa opisuje svojstva grlice koja vodi dušu do sjedinjenja sa Zaručnikom, što znači da je mistična pobožnost oblik meditacije, kršćanske askeze, mogli bismo reći gimnastika duše koja vodi prema mističnom sjedinjenju s Gospodinom.⁴⁶ No, ptica znači dušu u semitskoj starini, kod Egipćana i Grka koji su znali za ptice, erinije, harpije i stimpalide. Kod Germana su *Walkyrie*, djevice i labudovi, judeo-kršćanska i muslimanska tradicija zna za krilate anđele - Gospodinove glasnike, Duh Sveti je golubica.⁴⁷ Riječi sv. Ivana od

44 *Teoría de la expresión poética*, Madrid, ⁵1970., str. 288 s, 298-302.

45 Amado Alonso, *Materia y forma en poesía*, Madrid, ³1969., str. 46-47, 79-80.

46 San Juan de la Cruz, *Op. cit.*, str. 228-230.

47 G. van der Leeuw, *Op.cit.*, Par. 41,4. str. 288-289.

Križa naprosto su nabijene značenjem, koje ide od prapovijesti i u tom smislu on postupa kao pjesnik XX. st.

Sad je umjesna usporedba pjesništva sv. Ivana od Križa s pjesništvom njegova zemljaka Juana Ramóna Jiménez (1881.-1958.)

Desvelo

*Se va la noche negro toro
- plena carne de luto, de espanto y de misterio -,
que ha bramado terrible, inmensamente,
el temor sudoroso de todos los caídos;
y el día viene, niño fresco,
pidiendo confianza, amor y risa.⁴⁸*

...

(Ide noć crni bik
- puno korotno meso, strah i otajstvo -
sa strašnom neizmjernom rikom
znojni strah svih poginulih;
a dan dolazi, svježi dječak,
i traži povjerenje, ljubav i smijeh*)

Dvije ključne riječi ove pjesme - *noć crni bik* i *dan svježi dječak* imaju slično kao riječi sv. Ivana od Križa duboku referencijalnost. Bik u hispankim zemljama nastupa u areni, znači snagu, nasilje, opasnost, bludnost, iracionalnost. Dječak ima duboku kršćansku referencijalnost, jer je Stari zavjet, za razliku od animista, uveo ljubav prema djeci, koja se rascvala u Novom zavjetu s kultom Maloga Isusa. Jiménez postupa dakle posve sukladno sv. Ivanu od Križa, a kršćanstvo, odnosno kršćanske predodžbe jako su nazočne i kod Jiménez, sve ako ne na deklarativni način kao kod sv. Ivana od Križa i sve ako on vjerojatno nije ni svjestan da se tu radi o kršćanskim predodžbama.

Autobiografija je književni rod koji je snažno prožeo književnost, i to osobito noviju. No autobiografija je prinos kršćanstva književnosti, jer potječe iz sakramenta ispovijedi; *Confessiones* sv. Augustina zapravo su njegova javna ispovijed (ispovijed je onda još bila javna) u povodu njegova obraćenja na katolicizam s gnostičkog krivovjerja. Sv. Augustin je time promijenio tijek povijesti svjetske književnosti, jer se s njegovim *Confessiones* pojavio pojam hipertrofirane osobnosti obraćenika, čovjeka na prijelomnom razdoblju života, kad pisac nastoji svoj život sažeti, dati mu oblik; ona znači

⁴⁸ Citirano prema zbirci Juan Ramón Jiménez, *Poesía*, Buenos Aires, ²1957., str. 16.

* Prijevod pisca.

svijest da pisac unatoč svemu nije izgubio svoj identitet.⁴⁹ Tu je nastao čovjek kakvog antika nije poznavala. Autobiografija je postala znatni književni rod Crkve, pa tako postoji jedna kategorija svetaca koji se nazivaju *confessores*.

Jednu zapaženu autobiografiju napisala je sv. Tereza Avilska pod naslovom *Vida*. Teresa de Cépeda y Ahumada rodila se u Avili ili u selu Gotarrenduri pokraj Avile 1515. Kao redovnica osnovala je red bosonogih karmelićanki. Umrula je u Tormesu 1582. Autobiografiju je napisala da bi opisala svoju pokoru i molitvu. U djetinjstvu je čitala viteške knjige i živote svetaca iz očeve knjižnice, a otac joj je bio plemić, i te su knjige u njoj pobudile želju da sama izvrši neko junačko djelo. Ona je to učinila, ali na svoj način. Opisala je kako joj je Gospodin poslao bolest, za koje je odlučila otići u samostan. Sveta autorica opisala je kako je čitala, ona je vrlo mnogo čitala, a čitanje je za nju bilo nešto poput ispovijedanja vjere. Pričanje njezina života s vremena na vrijeme prelazi u izravno obraćanje Gospodinu, koji ne može, a da ne podsjeti na piščevo izravno obraćanje čitatelju u književnosti XVIII. st. i na početku XIX. st. Opisala je kako je čitala *Confessiones* svetog Augustina, što je za nju bilo nešto poput traženja pomoći, pa se ona obraćala tome svecu za zaštitu uvjerenja da joj je sam Gospodin dao tu knjigu u ruku. Njezina ekstatična razmatranja psihologizirana su i psihološki obrazložena pa tako ona opisuje molitvu i njezino ishodište u poniznosti, no s druge strane ona zna i za đavla, ona se uopće kreće u prostoru između neba i pakla, baš kao poslije likovi Dostojevskoga. Unatoč tome, njezin način pripovijedanja intiman je i ostavlja dojam bliskosti.

Pretjerali bismo ako bismo rekli da je sv. Tereza svojom autobiografijom preobrazila europsku književnost u XVIII. st., kad se ta književnost preslojava pod dojmom Cervantesova *Don Quijotea*, što je vidljivo kod Henryja Fieldinga i kad autobiografija počinje igrati sve znatniju ulogu u književnosti. Valja ipak reći da njezina autobiografija strukturalno podsjeća na strukturu autobiografija koje su u XVIII. st. stvorile novi tip romana, a to su *Confessions* J. J. Rousseaua i Goetheova autobiografija *Aus meinem Leben - Dichtung und Wahrheit*. Rousseau je bio kalvinist, Goethe luteran, bar po krštenju, jer je inače bio ateist; na njih je zasigurno djelovala pobožnost pietizma, temeljena na ispitivanju vlastite savjesti u vjerskim zajednicama koje su ukinule ispovijed, pa ipak je roman Ernsta

---

⁴⁹ Georges May, *L'autobiographie*, Paris, 1979., str. 56, 59; Georges Gusdorf, *De l'autobiographie initiatique a l'autobiographie genre littéraire*, Revue d'Histoire Litteraire, 75(1975), br. 6, str. 975. Pisac opisuje autobiografiju kao oblik nekog obraćanja.

Philippa Moritza Anton Reiser (1785.) javna i jako psihologizirana ispovijed, s neprestanim, vrlo temeljitim ispitivanjem savjesti. Književnost je od aleksandrijskog romana preko junačkog epa u srednjem vijeku do viteškog romana koji se ugasio tek u prosvjetiteljstvu bilo pripovijedanje događaja uz čestu primjenu čuda, pa se tako u viteškom romanu pojavljuju divovi i patuljci, čarobnjaci i sl. Henry Fielding je u prvoj glavi osme knjige svog romana *Tom Jones* pisao kako čudo osim pojave duhova pokojnika, nema mjesta u romanu i time je zbivanje izgubilo snagu pokretanja, a roman se sada orijentira prema unutarnjem doživljavanju, koje nije u svemu *unutarnji čovjek - homo interior* apostola Pavla, iako od njega i od Augustinovih *Confessiones* nesumnjivo potječe. U novom romanu sve se manje događa, ali je zato unutarnji život junaka sve bujniji i sve više psihologiziran, pri čemu snažno djeluje rascvat autobiografske književnosti počam od XVIII. st. Štoviše, većina romana od sredine XVIII. st. pa do pred kraj XIX. st. zapravo su autobiografije.

Vida svete Tereze suprotstavlja se prosvjetiteljstvu po svom religioznom sadržaju, ali ne po svojoj strukturi jer se u njezinoj autobiografiji ne događaju čuda, a njezine vizije Gospodina solidno su udomljene u njezinim psihološkim mehanizmima. U njezinoj se autobiografiji ništa izvanjski ne događa, i upravo to je prekretnica u književnosti, u kojoj psihologija i jezik bujaju na račun događaja sve do danas. Tu moramo odmah reći da je Rousseau u svojim *Confessions* sebe opisao kao nekog svjetovnog prvosvećenika znanosti, dakle čovjeka osobite čudoredne i psihološke konstitucije, a takav tip čovjeka pojavio se u romanu *Franz Sternablds Wanderungen* nje-mačkog romantičara Ludwiga Tiecka.

U Goetheovoj autobiografiji umjetnost je zauzela mjesto vjere sv. Tereze, a romantički filozof Friedrich Schleiermacher je u djelu *Über Religion - Reden an die Gebildeten unter ihren Verachtern* smatrao da je Bog samo genij čovječanstva; religija je pogled u univerzum, ideja Boga je tek put prema pogledu u univerzum, a religija bez Boga možda je bolja nego religija s njim. Mašta je najveće i najjače u čovjeku, ona stvara svijet, a Boga nema bez svijeta, religija je važnija od Boga.⁵⁰ Roman je od prosvjetiteljstva odbacio čudo, ali se snažno oslonio na kršćansku autobiografiju tipa *Vida* sv. Tereze, adaptiravši je tako da je umjesto religioznosti stavio umjetnost koju je udomio u čovjekovoj psihološkoj konstituciji i njegovoj mašti. Od mističke religioznosti preuzeo je zanos, ne Boga.

⁵⁰ Fr. Schleiermacher, *Über Religion. Reden an die Gebildeten unter ihren Verachtern*, Hamburg, 1958., str. 69-70, 72.

Ima još jedna točka u kojoj je sv. Tereza sukladna suvremenoj poeziji, a to je njezin apstraktni stil i pripovijedanje u kojem se ništa ne događa. Taj stil počesto je sugestivan i fascinantno kao u *Camino de perfección*, djelu u kojem sveta autorica svakom stihu očenaša posvećuje po jedno poglavlje uzdizanja duše Bogu kao nepoznatljivoj vrijednosti. Ta ekstaza znači nemoguću vjerojatnost i ulazak u zasebni svijet kakav je svijet Kafkina *Zamka (Das Schloß)*. Sadržaj je dakako drugačiji jer nas Kafka i Faulkner uvode u svijet nepoznatljivog zla kojem smo izručeni, dok nas sv. Tereza ekstatički uzdiže Bogu, no književni su postupci srodni i bliski.

THE BIRTH OF EUROPE OUT OF THE SPIRIT OF CATHOLICISM AND THE HAERETICS

Summary

This article is an examination of Mediaeval culture which was built up by the Church when Charles the Great appointed the monk Alkuin to vest the power of his praeceptor. Alkuin led and presided the feasts of the court and the core elements of these feasts were literature, music and fine arts. This article looks for an anthropological explanation of the feast, which played a main role also in the animist society. With the assumption of the praeceptor as the manager of the court the court was turned into a cultural institute which played an important role in politics and the administration. The theology of the haeretcs built up the laicism of the knights, the chaste and spiritualized love of the knights stems from the theology of these haeretcs as the haeretcs condemn every form of intercourse, even matrimonial intercourse.

The second part of this article is an examination of the works of St. John of the Cross and Santa Teresa from Avila who wrote an abstract style akin to modern poetry for its structure but not for the theological contents. Finally this article draws the attention of the reader to the fact that the autobiography was created for literature by St. Augustin, who wrote his *Confessiones*. The authobiography assumed an enormous influence to the novel since the XVIIIth Century.